

стинкти. Отчаянието на песимистите го спохожда твърде рядко, само в моменти на голямо огорчение и на измачани надежди: така напр., когато през 88—89 г. той е изгнаник от отечеството си и бедствува в Одеса, и когато съмнение в силите на характера му трови страшно душата. Неговата Молитва към това време проси от Бога крепка вяра, мощ в страданието, упорство срещу неволята, която чупи толкова „криле, гордост и яки воли“; той тръпне от зли предчувствия, че може да кльмне пред кумира на лъжата. Нова година все тогава той посреща с лед в сърцето, щом тя не му носи никакъв цяр за болките, никакъв ответ на въпросите за вражди, умраза и кръвнини, в които е плувнала културна Европа.

Ала надеждата не го напуска и тогава. Скръбта, която го гнети, е също дар небесен — майка на песните му —, и тя пробужда у него милост, пробужда истинска човештина и обич към далечната родина, хвърлена под ярема на своите управници. Цикълът песни В Чужбина ни разкрива страшната криза, която минава поета през този период и от която той излиза с обновена душа, с прояснен поглед. Напук на всичко, което може да каже един Волтер в своя Кандид против наивните оптимисти, напук на доводи и ирония у Шопенхауера, когато той ни убеждава в илюзорността на щастието, в нищожеството на живота и във всесилието на страданието, — Вазов, по-близък в своята интуитивна мисъл до проповедите на Русо, на Гюте, на Ламартина, вярва в безсилието на злото, вярва във човешкия напредък. Временните катастрофи на съвестта и на правдата не го смущават много: твърде те идват да го убедят, колко първобитни са още обществените условия и колко необходимо е за всеки съзнателен мъж, да сътрудничи в дялото на просвета и на социална справедливост.

Именно по отношение на родната си земя Вазов застъпва тоя поглед, тези идеи. Той знае добре, какви аномалии има в свободна България; той вижда ясно, как се ломят устоите на морал и чест, как все по-заплашително се навдига вълната на корупцията, как се губят някои от най-хубавите добродетели на старото време. Надзърне ли в колибата на шопата или в канцеларията на бюрократа, той се изплашва от отрицателните черти на нашите нрави: леност, умствена тъпост,